

Шеліховська Ірина Юріївна,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ВИЯВЛЕННЯ НАРКОЗЛОЧИНІВ

Латентний характер незаконного наркообігу, застосування широкого спектру засобів конспірації особами, що беруть у ньому участь, їх активна протидія викриттю та подальшому притягненню до кримінальної відповідальності зумовлює те, що невід'ємним елементом оперативно-розшукової протидії наркозлочинам є процес їх виявлення.

Необхідність виявлення кримінальних правопорушень, зокрема і тих, що пов'язанні з незаконним наркообігом знаходить свій відбиток на законодавчому рівні. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» виявлення кримінальних правопорушень є одним з обов'язків покладених на суб'єктів цієї діяльності.

При цьому п. 4 ч. 3 ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає повноваження прокурора давати письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення кримінальних правопорушень. Наказ Генерального прокурора «Про організацію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність» від 08.09.2023 р. № 253 покладає на керівників прокуратур різного рівня та спеціалізації обов'язок своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень (п.п. 1; 2.1.9–2.1.11; 2.2.7; 2.2.8). Це свідчить про встановлення нагляду за тим, щоб, оперативні підрозділи: по-перше, проводили роботу з виявлення кримінальних правопорушень; по-друге, щоб під час цієї роботи вони дотримувались приписів законодавства, не порушували прав людини.

Проте ані закон, ані підзаконні нормативно-правові акти не розкривають поняття та зміст такого виду діяльності оперативних підрозділів як виявлення кримінальних правопорушень. Тому виникає необхідність у визначенні її змісту, ступеня можливого обмеження прав людини при її здійсненні, доцільності прокурорського нагляду за її проведенням, його предмету, меж та засобів.

У теорії ОРД виявлення злочинів оперативними підрозділами, здебільшого, отожднюють з оперативним пошуком, який окреслюють як стадію або ж як форму цієї діяльності. Основною метою оперативного (ініціативного) пошуку слід вважати виявлення фактів підготовки та вчинення кримінальних правопорушень. Теоретики ОРД

майже однотайно наголошують на тому, що метою заходів оперативного (ініціативного) пошуку є саме виявлення фактів злочинної діяльності, збирання первинної оперативно-розшукової інформації. Фундаторами у цьому плані вважаємо М. П. Погорецького та В. П. Шеломенцева, які ще у 2010 році на основі ґрунтовного вивчення практики суб'єктів ОРД та глибокого наукового аналізу наукового доробку аж з радянських часів детально розкрили сутність оперативного пошуку та визначили вичерпний перелік його ознак. Серед іншого, вчені зазначили, що оперативний пошук здійснюється поза зв'язком з конкретною особою або фактом, конкретною справою, виконанням окремих завдань, розкриттям та розслідуванням окремих злочинів [1].

Таке розуміння призначення оперативного пошуку має місце і у сучасних дослідженнях. Так, С. В. Албул підкреслює, що основним його завданням є саме виявлення певних фактів, обставин, речей та осіб до числа яких він відносить: готування та вчинення злочинів, їх сліди, знаряддя та предмети, осіб причетних до вчинення кримінальних правопорушень тощо [2].

А. М. Черняк зазначає, що оперативний пошук злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є стадією діяльності оперативних підрозділів з протидії цим злочинам, на якій вони вживають гласних і негласних заходів з метою виявлення зазначеної категорії кримінально караних діянь [3].

Ми поділяємо думку названих вище вчених щодо окреслення діяльності суб'єктів ОРД з виявлення кримінальних правопорушень як оперативного пошуку. Аналіз їх праць дозволяє дійти висновку, що зміст оперативного пошуку становлять окремі заходи, основними рисами яких є: по-перше, відмежування від дій, які є втручанням в особисте життя людини та (або) порушують її права і свободи, по-друге можливість негласного проведення, у тому числі із застосуванням засобів забезпечення конспірації.

Перелік та зміст цих заходів встановлюється відомчими нормативно-правовими актами. Це зумовлює розбіжності у їх кількості, назвах, співвідношенні між собою. Але усі вони мають ту саму ваду: відсутність прямого узгодження із заходами, що можуть бути проведені оперативними підрозділами (без дозволу суду та/або погодження з прокурором) відповідно до їх прав, визначених у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (п.п. 1, 3, 5, 6, 8, 14–17, 20, 21).

Не вдаючись до аналізу сформульованих розробниками нормативно-правових актів дефініцій пошукових заходів, зазначимо, що через некоректні формулювання немає можливості зрозуміти сутність того чи іншого заходу, відмінності між ними, критерії їх розмежування та взаємозв'язку.

При цьому, відсутність відсилань до конкретних норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» не дає змоги встановити наявність правових підстав для того чи іншого заходу оперативно-розшукового пошуку, передбаченого певною інструкцією.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», проведення оперативно-розшукових заходів без заведення оперативно-розшукової справи забороняється. Частина перша цієї статті передбачає, що оперативно-розшукова справа має бути заведена у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності. Водночас п. 1 ч. 1 ст. 6 зазначеного закону встановлює, що підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації (про кримінальні правопорушення, що готуються та осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення), одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів. Тобто, щоб отримати первинну оперативну інформацію про вчинення наркозлочину спочатку потрібно завести оперативно-розшукову справу та вжити в її межах певних оперативно-розшукових заходів. А для заведення оперативно-розшукової справи необхідно володіти такою інформацією. Таким чином утворюється замкнене коло: для отримання інформації про наркозлочини потрібно завести ОРС і в її межах проводити оперативно-розшукові заходи, а для заведення ОРС потрібна вже наявна інформація.

Саме з цим пов'язано те, що розробники відомчих інструкцій при визначенні найменувань та переліку пошукових заходів, роблять усе, щоб вони не узгоджувалися із законом (адже це призведе до зарахування цих заходів до категорії оперативно-розшукових). Таким чином вони намагаються створити враження розмежування ОРД та оперативно-розшукового пошуку, а також розмежувати оперативно-розшукові та пошукові заходи. Але заходи, що проводяться суб'єктами ОРД з метою виконання завдань ОРД не можуть бути ні чим іншим як оперативно-розшуковими заходами, незалежно від того чи потребує їх проведення попереднього узгодження з прокурором чи рішення слідчого судді.

У наслідок таких особливостей правового регулювання процесу виявлення наркозлочинів, він не охоплюється прокурорським наглядом, оскільки такий нагляд здійснюється лише в межах ОРС.

У площині протидії наркозлочинам це призводить до ситуацій, коли оперативні працівники, прикриваючись здійсненням оперативно-розшукового пошуку, вчиняють незаконні дії для створення штучних показників у роботі. Фактично проводиться широкий спектр оперативно-розшукових заходів, у тому числі і тих, що потребують дозволу слідчого судді. За їх результатами оперативні працівники організовують «випадкове» затримання особи. При цьому факт

проведення оперативно-розшукових заходів, які передували затриманню ретельно приховується. Як правило, він лишається непоміченим ані прокурором, ані захисником.

Проте, як слушно зауважує М. Л. Грібов, існують певні явні та неявні ознаки (маркери, індикатори), за якими як захисник, так і прокурор може дійти висновку про неофіційне використання для викриття підозрюваного, обвинуваченого оперативно-розшукової інформації. До явних ознак належать певні документи (довідки, рапорти, повідомлення, листи), що оформлюються працівниками оперативних підрозділів та потрапляють до матеріалів кримінального провадження [5].

Отже суспільно-корисна діяльність з виявлення наркозлочину та його подальшого припинення часто сполучається з істотними порушеннями закону. Цих порушень можна уникнути в тому разі, коли оперативні працівники проводять усі свої дії у межах провадження в ОРС. Проте заведення ОРС запускає механізм прокурорського нагляду (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»), має своїм наслідком їх обов'язок повідомляти прокурора про всі проведені заходи (ч. 2 ст. 9 вказаного закону), оформлювати їх матеріали відповідно до вимог режиму секретності та виконувати багато іншої роботи. Усе це спонукає оперативних працівників вигадувати способи уникнення заведення ОРС. Найбільш простий з них та широко розповсюджений – виявлення наркозлочину шляхом оперативного (ініціативного) пошуку з подальшим інсценуванням «випадкового» затримання, викликом слідчо-оперативної групи та внесенням відомостей до ЄРДР.

Загалом такий підхід можна розцінити як суспільно-корисну діяльність, яка проводиться з порушенням вимог закону (якщо відсутні ознаки провокації наркозлочину). Тому виникає необхідність її оцінки з точки зору визначення пріоритету інтересів держави та суспільства та забезпечення прав і свобод конкретної людини. Наша позиція полягає в тому, що більш важливими є інтереси держави та суспільства.

Але окреслений підхід до виявлення і припинення наркозлочинів має негативні юридичні наслідки не лише на стадії оперативного пошуку наркозлочинів, а й ставить під сумнів виконання завдань кримінального провадження. Так, відповідно до ч.1 ст. 87 КПК України недопустимими є докази одержані не лише внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а й будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Таким чином оперативному пошуку бракує правового урегулювання. Така ситуація зумовлює необхідність внесення змін та доповнень до законодавства з метою урегулювання оперативного пошуку наркозлочинів як невід'ємної частини ОРД та забезпечення його законності засобами прокурорського нагляду.

Список використаних джерел

1. Погорецький М., Шеломенцев В. Пошукові ознаки об'єктів оперативного пошуку: поняття та сутність. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 4 (16). С. 114–121.
2. Албул С.В. Оперативний пошук як організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності кримінальної поліції України: поняття та сутність. Scientific bases of solving of the modern tasks : Abstracts of XIX international scientific and practical conference. Frankfurt am Main, Germany, 2020. P. 138–144.
3. Черняк А. М. Оперативний пошук фактичних даних про злочини у міжнародному студентському обміні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1. Ч. 2. С. 144–153
4. Тіхонов С. В., Василичук В. І. Стадії оперативно-розшукової діяльності. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2022. Т. 9–10. С 37–44. DOI: 10.18523/2617-2607.2022.9-10.37-44.
5. Грібов М. Л. Виявлення та викриття використання у кримінальному провадженні оперативно-розшукової інформації, отриманої з порушенням прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 445–448 DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/105.

Южека Роман Сергійович,

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Громадської організації «Спілка освітян України»

Науковий керівник:

Крамаренко Юрій Миколайович,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ НЕВПІЗНАНОГО ТРУПА АБО ВИЯВЛЕННЯ ЙОГО ЧАСТИН

У сучасному світі встановлення особи невпізаного трупа або виявлення його частин є важливою складовою судово-медичної практики. Однак, цей процес не завжди є простим, оскільки вимагає високої кваліфікації та доступу до сучасних технологій.